

การจัดการความรู้ทุนชุมชนเพื่อการส่งเสริมการจัดการที่ยั่งยืนของ
ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย
Knowledge Management of Community Capital to Support
Sustainable Management of Communities in Mae Pao
Sub-district, Phaya Mengrai District, Chiang Rai Province

จามรี พระสุนิล
Jamaree Prasunin
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
Social Development
สำนักวิชาสังคมศาสตร์
School of Social Sciences
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
Chiang Rai Rajabhat University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนชุมชนและจัดการความรู้ทุนชุมชนเพื่อการส่งเสริมการจัดการที่ยั่งยืนของตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ซึ่งดำเนินการในผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เปา สถาบันการศึกษา ศาสนา และองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน จำนวน 50 คน ด้วยการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัย พบว่า ตำบลแม่เปาเป็นชุมชนกึ่งเมืองและมีลักษณะทางสังคม พหุวัฒนธรรม โดยทุนชุมชนของตำบลแม่เปาหมายถึงสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วยทุนชุมชนด้านกายภาพ ทุนชุมชนด้านวัฒนธรรม ทุนชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และทุนชุมชนด้านทรัพยากรมนุษย์ ที่ส่งผลให้ชุมชนมีการเรียนรู้ การปรับตัว สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสามารถจัดการความรู้

ทุนชุมชนเพื่อเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ ชุมชนเข้มแข็งจึงเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาในทุกมิติ ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาสังคมตามทฤษฎีการพัฒนาทางเลือก โดยมีการยกระดับองค์ความรู้จากตัวบุคคลหรือปราชญ์ชุมชนสู่สารสนเทศชุมชน คือภูมิปัญญา ภูมิสังคม ทุนชุมชนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งกับผู้อื่น หน่วยงานภายนอกชุมชน และภายในชุมชน อันสามารถขับเคลื่อนให้ชุมชนตำบลแม่เปามีการจัดการที่ยั่งยืนและเป็นชุมชนเข้มแข็ง

คำสำคัญ : ทุนชุมชน การจัดการความรู้ทุนชุมชน การจัดการที่ยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็ง

Abstract

The objectives of this study were community capital and knowledge management of community capital to support the sustainable management of communities in Mae Pao sub-district, Phaya Mengrai district, Chiang Rai province. To study in key-informants Including community leaders, folk philosopher, representatives from Mae Pao subdistrict administrative organization, educational institutions, religions, and various organizations in the community consisting 50 people of interviews and focus group.

The results show that Mae Pao sub-district were a semi-urban and multicultural society. The Mae Pao community capital means things that are in the community consisting of physical, cultural, natural resources and human resources. Which causes the learning community to adapt and survive in the development trend and social change. Knowledge management of community capital to strengthen communities is an important strategy for national development. And the community strength is the starting point for development with the concept of social development according to alternative development theory. Knowledge enhancement of tacit knowledge to community information was wisdom, socio-geographic, community capital to learning exchange with other external agencies and within the community which can propel the Mae Pao community to become a sustainable management community and strength.

Keywords: Community Capital, Knowledge Management of Community Capital, Sustainable Management and Community Strength

บทนำ

การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ และอาจกล่าวได้ว่าชุมชนเข้มแข็งเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาในทุกมิติ ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาสังคมตามทฤษฎีการพัฒนาทางเลือก ที่มีกระบวนการทัศน์ใหม่ที่เฉพาะเจาะจงลงไปเฉพาะพื้นที่ในการพัฒนาสังคม ชุมชน ท้องถิ่น นับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 มาจนถึงปัจจุบัน ได้เกิดกระบวนการทัศน์ทางเลือกในการพัฒนาที่อาจเรียกได้หลายชื่อ ข้างต้น แต่ทว่าจุดร่วมของกระบวนการทัศน์การพัฒนาทางเลือก มิใช่เพียงการปฏิเสธกระบวนการทัศน์กระแสหลัก แต่นักคิดด้านการพัฒนาหลายท่านมีความเห็นร่วมกัน ใน ประเด็นที่ว่าตัวแบบการพัฒนาแบบเดิมที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดตะวันตก ขาดความยั่งยืนและไม่พึงประสงค์สำหรับโลกที่สาม ประเทศเหล่านั้นไม่มีทางที่จะสามารถหลุดพ้นจากการถูกกำหนดให้ อยู่ในภาวะของความด้อยพัฒนาไปได้ ดังนั้นนักคิดกลุ่มนี้จึงปฏิเสธแนวคิดกระบวนการทัศน์และแม้กระทั่งการใช้คำว่าการพัฒนา โดยมุ่งสร้างสรรค์คำ วาทกรรม และกระบวนการทัศน์ใหม่ ๆ นอกจาก คำว่า การพัฒนา รวมทั้งได้เสนอให้ประเทศโลกที่สามมุ่งแสวงหาแนวคิด แนวทางการสร้างสรรควิถีชีวิต ที่ดีงามที่เป็นของตัวเอง (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2543) นอกจากนี้ยังได้นำเสนอ ทัศนะใหม่ที่ท้าทายว่าการพัฒนาไม่จำเป็นต้องมีเพียงกระบวนการทัศน์เดียวที่ใช้กันอย่าง เป็นสากลทั่วโลก หากแต่ในแต่ละที่แต่ละแห่งอาจจะมีกระบวนการทัศน์ของตนเองก็ได้ หรือที่เรียกว่ากระบวนการทัศน์เฉพาะของตนเอง (Multiplicity)

ในบริบทประเทศไทย แนวคิดการพัฒนาดังกล่าวถูกกล่าวถึงในลักษณะ ของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มี “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องการปฏิบัติ ตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ในการเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนา ท้องถิ่น ที่ขับเคลื่อนการศึกษา การวิจัย และบริการวิชาการเพื่อสนองต่อการพัฒนา ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ รวมถึงคำกล่าวของ ประเวศ วะสี (2561) ในเวทีชุมชนเข้มแข็ง : หัวใจของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไทย ซึ่งกล่าวว่าชุมชนเข้มแข็งเป็นหัวใจ ของการพัฒนาในทุกเรื่องและ การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากฐานราก อันเป็นแนวคิด สำคัญซึ่งนำมาสู่ผลลัพธ์อย่างน้อย 8 ประการ ได้แก่ 1) ประเทศแข็งแรงประเทศมั่นคง 2) พัฒนาอย่างบูรณาการเชื่อมโยงกันอย่างสมดุลโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง 3) ประชาธิป

โดยสร้างผู้นำคุณภาพซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติที่เกิดจากการยอมรับของคนในชุมชน
4) ศีลธรรมที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อม
5) ระบบเศรษฐกิจที่มีภูมิคุ้มกัน คือมีบ้านอยู่ มีข้าวกิน ประกอบอาชีพตามถนัด 6) รองรับ
สังคมสูงอายุ 7) ระบบบริการสุขภาพใกล้บ้านใกล้ใจ และ 8) การปฏิรูปการศึกษา
โดยการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อทำงานร่วมกันจะทำให้เกิดผู้นำตามธรรมชาติ
อาจเป็นผู้นำจากด้านต่างๆ ที่หลากหลาย เช่น ผู้นำตามกลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี เยาวชน
ศาสนา กลุ่มครู ราษฎรชาวบ้าน โดยผู้นำตามธรรมชาติจะเกิดขึ้นมาเอง และมีคุณภาพ
สูงกว่าผู้นำที่มาจากคัดเลือกตั้งหรือการแต่งตั้ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าหากทุกๆ หมู่บ้าน
มีผู้นำตามธรรมชาติหมู่บ้านละ 40-50 คน ประเทศไทยก็จะมีผู้นำที่เข้มแข็งจากผู้นำ
กว่า 4 ล้านคน

สภาพเศรษฐกิจและสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในมิติของชุมชนที่ในปัจจุบันมีความซับซ้อนของการพัฒนาในด้านต่าง ๆ
ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การเมืองการปกครอง กฎหมาย รวมถึงทุนทางสังคมและ
วัฒนธรรม ที่ล้วนอยู่ภายใต้กระบวนการเปลี่ยนแปลงและกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งในการ
พัฒนาประเทศไทยให้พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงและสามารถแข่งขันได้ในสังคม
โลก “ชุมชน” นับเป็นจุดเริ่มต้นในการเสริมสร้างศักยภาพในลักษณะเครือข่าย เพื่อสร้าง
ความเข้มแข็งในระดับฐานราก การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ รวมถึงคุณภาพชีวิตที่ดี
ของประชาชน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2552) ซึ่งสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการ
เปลี่ยนแปลง ล้วนเป็นผลกระทบสำคัญของการดำเนินชีวิตตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึง
ระดับชุมชน และสังคม ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ส่งผลให้การดำเนินชีวิต
เปลี่ยนแปลงตาม และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ล้วนอยู่ภายใต้การกำกับของ
บรรทัดฐานทางสังคม ตั้งแต่ขั้นวิถีชีวิต ขั้นประเพณีวัฒนธรรมไปจนถึงขั้นกฎระเบียบ
การอยู่ร่วมกันในสังคมและกฎหมาย จึงมีการศึกษาในประเด็นสังคมวัฒนธรรม และ
ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมีความสำคัญในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกัน
อย่างสงบสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายและสิ่งสำคัญที่ทุกประเทศต้องการให้เกิดขึ้นในประเทศ
ของตน อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนทั้งในด้านความเป็นอยู่ คุณภาพชีวิต และการพัฒนา
สังคม โดยการสร้างระบบชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง โดยชุมชนไม่ใช่หน่วยเดียวที่อยู่

โดด ๆ ไม่ใช่แค่เป็นพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ที่มีอาณาเขตชัดเจน หากแต่ประกอบขึ้นจากกิจกรรมที่หลากหลายของคนที่มาอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นทั้งความสัมพันธ์เชิงบวกและเชิงลบ หากมองชุมชนในเชิงโครงสร้างจะพบว่าชุมชนมีโครงสร้างหลักที่เป็นสถาบันทางสังคมอยู่แต่ละสถาบันมีหน้าที่เป็นตัวกำกับ

ชุมชนจึงเป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของคนที่มีความเกี่ยวข้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์ และระบบความสัมพันธ์ในสังคมซึ่งอิงอาศัยความเอื้ออาทร ความผูกพัน และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เพื่อเป็นเครื่องดำเนินการเพื่อให้มีชีวิตที่ดีร่วมกัน การพัฒนาชุมชนเป็นการเสริมสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ให้แก่ท้องถิ่นตามบทบาทและภารกิจในการนำภูมิปัญญาไปใช้แก้ปัญหา และการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงจากอดีตถึงปัจจุบัน การพัฒนาชุมชนให้ประสบผลสำเร็จได้นั้นต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง ซึ่งคนในชุมชนจะต้องเรียนรู้ว่าแต่ละคนในชุมชนมีคุณค่าที่แตกต่างกันไป และทุกคนล้วนมีความสามารถ มีภูมิปัญญาเป็นของตนเอง ในทุกชุมชนจะมีทุนชุมชนอยู่หลายอย่าง เช่น ทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนทรัพยากร ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนเงินตรา ฯลฯ ซึ่งชุมชนจะต้องค้นหาเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนและฝ่ายต่างๆ เพื่อที่จะบริหารจัดการทุนชุมชนที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ และเหมาะสมต่อสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ในชุมชนที่มีกระบวนการจัดการทุนชุมชนได้เหมาะสมก็จะเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเอง สามารถนำภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านมาสร้างเป็นอาชีพในรูปแบบต่างๆ (พัชรภรณ์ ชัยพัฒน์เมธี, 2561) ซึ่งในปัจจุบันการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เพื่อพัฒนาชุมชนได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งการให้ส่งเสริมและให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการด้านองค์ความรู้ในการผลิตสินค้าชุมชน รวมถึงการส่งเสริมด้านการตลาดด้วยเทคโนโลยี เช่น การพัฒนาชุดฝึกอบรมเครือข่ายบนฐานสมรรถนะที่ช่วยให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนนำมาประยุกต์และนำไปใช้เพื่อการเพิ่มยอดขายให้กับสินค้าของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นต้น

ในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการในพื้นที่ตำบลแม่ป่า อำเภอยางตลาด จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นชุมชนกึ่งเมือง ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างพื้นฐานที่รองรับตามความหนาแน่นของประชากร แต่ในขณะเดียวกันก็มีภูมิสังคมและวิถีชีวิต

ที่พึงพาธรรมชาติและเป็นการรวมกลุ่มตามแบบสังคมชนบท โดยในตำบลแม่เปา มีลักษณะทางสังคมพหุวัฒนธรรม ที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ คนอีสาน และคนเมือง ซึ่งหมายถึงคนไทยพื้นถิ่นภาคเหนือ ในพื้นที่ที่มีความน่าสนใจด้านการผสมผสานทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา ตลอดจนมีทุนทางสังคมด้านต่างๆ เช่น กลุ่มชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ทั้งกลุ่มอาชีพด้านภูมิปัญญา และด้านการท่องเที่ยว ทุนนิเวศวิทยาธรรมชาติทางกายภาพของพื้นที่ชุมชนตำบลแม่เปา ซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่ลุ่มน้ำร่องแม่เปา และร่องเปี้ย อันเป็นทุนชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถอำนวยความสะดวกต่อวิถีชีวิตด้านกิจกรรมการเกษตร การท่องเที่ยว และกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ซึ่งการวิจัยครั้งนี้นำเอากระบวนการจัดการความรู้ซึ่งเป็นแนวคิดในการปฏิบัติการสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยมีฐานคิดสำคัญจากการสร้างสรรค์ชุมชนเข้มแข็งจะต้องประกอบไปด้วย การสื่อสารสร้างคุณค่าชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง การสร้าง พื้นที่สถานภาพและงานชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง บรรทัดฐานสังคมและกฎหมายชุมชน สถาบันการศึกษาในพื้นที่ กลไกในการบริหาร ยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็ง และองค์รภาคเครือข่ายสนับสนุน ตลอดจนนโยบายรัฐ ซึ่งสิ่งสำคัญคือทุนชุมชน สำหรับการสร้างชุมชนแห่งภูมิปัญญา

ดังนั้น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแนวคิดการพัฒนา มีส่วนสำคัญหนึ่งในการบูรณาการองค์ความรู้สู่การปฏิบัติที่เรียกว่า “การจัดการความรู้” ด้านหนึ่งเชื่อว่าเป็นการยกระดับองค์ความรู้จากตัวบุคคลสู่สารสนเทศความรู้ระดับชุมชน สังคม หรือองค์กรได้ โดยในมิติชุมชนนั้นกระบวนการจัดการความรู้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในบุคคล หรืออาจกล่าวว่าเป็นภูมิปัญญา ภูมิสังคม ทุนชุมชน ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งกับผู้อื่น หน่วยงานภายนอกชุมชน และภายในชุมชน อันสามารถขับเคลื่อนให้ชุมชนตำบลแม่เปาเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาทุนชุมชนของตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อส่งเสริมการจัดการความรู้ทุนชุมชน และแนวทางการจัดการชุมชนที่ยั่งยืนสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็ง ของตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย

วิธีการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เริ่มต้นด้วยกระบวนการรวบรวมทุนชุมชนในพื้นที่ตำบลแม่เปา จัดกระบวนการเวทีชุมชน การจัดการความรู้ทุนชุมชน ด้วยการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มในผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งและการจัดการที่ยั่งยืน โดยมีกระบวนการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจงในผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำ ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติ ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา ตัวแทนจากสถาบันการศึกษา ศาสนาและองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ 20 หมู่บ้านของตำบลแม่เปา จำนวน 50 คน โดยมีรายละเอียดการดำเนินการดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ กำนันตำบลแม่เปา ผู้ใหญ่บ้าน และแกนนำในตำบลแม่เปา รวม 28 คน โดยเป็นผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (ผู้นำตามธรรมชาติ) ทุกชุมชนในพื้นที่ศึกษา และผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณี การจักสาน การทำนา และพัฒนาข้าวกล้อง จำนวน 15 คน รวมถึงตัวแทนจากสถาบันการศึกษา ศาสนา และองค์กรต่าง ๆ จากโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลแม่เปา ตัวแทนพระภิกษุสงฆ์ ตัวแทนกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ประกอบไปด้วยโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลแม่เปา และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เปา จำนวน 7 คน

เครื่องมือการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม โดยได้พัฒนาเครื่องมือหลักในการวิจัยจากกรอบคิด ทฤษฎี และสถานการณ์ปัจจุบันที่เกี่ยวข้อง โดยมีเครื่องมือการวิจัยหลัก ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ในประเด็นทุนชุมชน และการจัดการความรู้ทุนชุมชน ของผู้นำ ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน และตัวแทนกลุ่ม/องค์กรในชุมชนตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย และวิธีการสนทนากลุ่มกระบวนการจัดการที่ยั่งยืนของชุมชนสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งตำบลแม่เปา

กระบวนการวิจัย เป็นขั้นตอนอย่างมีส่วนร่วม โดยเริ่มต้นจาก **ร่วมวางแผน** สำรวจและนำเสนอโจทย์วิจัย และจัดเวทีชุมชนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาของชุมชน **ร่วมวางแผนเป้าหมาย** การขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย โดยสร้างกระบวนการจัดการความรู้ (KM) เริ่มจากการค้นหาตีความค่าว่าการจัดการความรู้ทุนชุมชน และการจัดการที่ยั่งยืน สู่การสร้างชุมชนเข้มแข็ง กำหนดเป้าหมายร่วมสำหรับการจัดการทุนชุมชน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ร่วมดำเนินการ ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงชุมชน โดยประกอบไปด้วย 1) การศึกษาทุนชุมชน 2)เสริมสร้างตระหนักในการเห็นคุณค่า 3) การจัดการทุนชุมชนสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน และ**ถอดบทเรียนการดำเนินงาน** สร้างแนวทางการจัดการที่ยั่งยืนเพื่อการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็ง

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์และตีความโดยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ นำข้อมูลจากกระบวนการสัมภาษณ์มาสังเคราะห์ สร้างข้อสรุป และจัดการข้อมูลโดยการจำแนก และอธิบายความหมายโดยใช้รูปแบบที่คนในชุมชนสามารถเข้าใจได้ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง รวมถึงการจัดเวทีชุมชนเพื่อร่วมวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ตลอดเวลาที่มีการเก็บข้อมูล เพื่อสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ตั้งแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่น คือการใช้ประโยชน์ทุนชุมชน ศักยภาพผู้นำชุมชน รวมถึงประโยชน์ในเชิงนโยบาย ซึ่งเสริมสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็ง อันเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศชาติที่สำคัญ

ผลการวิจัย

สามารถนำเสนอผลการศึกษาทุนชุมชนและจัดการความรู้ทุนชุมชนเพื่อการส่งเสริมการจัดการที่ยั่งยืนของตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย เป็นรายประเด็นได้แก่ สภาพพื้นที่ตำบลแม่เปา ทุนชุมชนและการจัดการความรู้ทุนชุมชน และการจัดชุมชนที่ยั่งยืนสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งของตำบลแม่เปา ดังนี้

สภาพพื้นที่ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอและห่างจากที่ทำการอำเภอพญาเม็งราย ประมาณ 7 กิโลเมตร มีพื้นที่โดยประมาณ 95,000 ไร่ มีสภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นเทือกเขาสลับที่ราบหุบเขาเหมาะสำหรับทำการเกษตรมีแม่น้ำสายสำคัญ ได้แก่ แม่น้ำเปา แม่น้ำแม่ตาก และห้วยแม่เลียบ ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีป่าชุมชนกระจายอยู่ในพื้นที่กว่า 15 แห่ง และมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ เพียงพอต่อการทำการเกษตรและอุปโภคบริโภคในพื้นที่ตลอดทั้งปี อาชีพหลักของชุมชนคือการเกษตรและมีการเพาะปลูกทำนาข้าวมากที่สุด ซึ่งมีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และปริมาณน้ำที่เอื้ออำนวยให้สามารถ

เพาะปลูกปีละ 3 ครั้ง ทั้งนาปี นาปรัง และข้าวไร่ รวมถึงมีการเพาะปลูกพืชสวนและ
พืชไร่ต่าง ๆ เช่น ลิ้นจี่ ลำไย กัลยาร ส้มเขียวหวาน ข้าวโพด หมุนเวียนตลอดทั้งปี

ตำบลแม่เปาสามารถแบ่งกลุ่มการก่อตั้งบ้านเรือนและการจัดการปกครอง
ชุมชนเป็นพื้นที่ตามแนวทิศเหนือลงมา ประกอบไปด้วย 4 โซนตามการสัมภาษณ์ผู้รู้
ในชุมชนตำบลแม่เปา ได้แก่โซน 1) ทิศเหนือ 2) แม่เปา 3) สบเปา และ 4) โซนทุ่งเจ้า
ซึ่งโซน**ทิศเหนือ**ของตำบลบริเวณติดต่อกับตำบลทุ่งก่อและตำบลตาดควั่นนั้น ได้แก่
หมู่บ้านขุนห้วยแม่เปา หมู่ที่ 5 (ซึ่งมีหมู่บ้านบริวารจำนวน 53 ครัวเรือนชื่อบ้านห้วยน้ำฮาก)
หมู่บ้านขุนห้วยแม่เปาใต้ หมู่ที่ 17 และหมู่บ้านกระแล หมู่ที่ 7 โดยทั้ง 3 หมู่บ้านเป็น
กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง จากนั้นก็มีการกระจุกตัวของชุมชนหรือกลุ่มหมู่บ้านเป็นแนวตาม
เส้นถนนลงมาตามทิศใต้ โซนต่อมาเรียกว่า**แม่เปา** ประกอบไปด้วยหมู่บ้าน
สันเจริญ หมู่ 1, บ้านแม่เปา หมู่ 2, บ้านแม่เปาเหนือ หมู่ 12 และบ้านแม่เปาใต้
หมู่ 16 โดยทั้ง 4 หมู่บ้านมีสถานที่สำคัญๆ ได้แก่ วัดสบเปา มีโรงเรียนผู้สูงอายุตำบล
แม่เปา วัดสันเจริญ วัดเข้าแก้ว ซึ่งมีเจ้าพ่อห้วยป่าแห้ง เป็นที่สักการะบูชาของคน
ในชุมชน รวมถึงโรงเรียนบ้านแม่เปา และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชนตำบล
แม่เปา โดยในโซนนี้มีพื้นที่ป่าชุมชนน้ำตกห้วยเปี้ย มีลำน้ำร่องเปี้ยไหลลงเป็นแหล่งน้ำ
เพื่อการเกษตร และเชื่อมโยงลงมาทางทิศใต้ของชุมชนต่อมา คือโซน**สบเปา** ได้แก่
หมู่บ้านสบเปา หมู่ 2 และหมู่ 20, บ้านสบเปาใหม่ หมู่ 14, บ้านสันติคีรี หมู่ 6, บ้านนา
เจริญ หมู่ 11 และบ้านนาเจริญใหม่ หมู่ 19 โดยทั้ง 6 หมู่บ้านมีลักษณะความผสมผสาน
ทางวัฒนธรรมได้แก่ความเป็นล้านนา อีสาน และไทลื้อ โดยในบริเวณนี้ปัจจุบัน
หน่วยงานพัฒนาชุมชนและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้ส่งเสริมให้เกิดการจัดการ
ท่องเที่ยวในชุมชนทั้งด้านนิเวศวัฒนธรรมและการจัดการผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีเอกลักษณ์
เช่นเดียวกับที่โซนเหนือของตำบลมีการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ผ้าเขียนเทียนชาติพันธุ์ม้ง
โดยมีผลิตภัณฑ์ผ้าทอ และผลิตภัณฑ์ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เมื่อลงมาทางทิศใต้
สุดของตำบล ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลเม็งราย ตำบลไม้ยา และตำบลดอนศิลา
นั้น ในโซนนี้คือโซน**ทุ่งเจ้า** เนื่องจากมีสถานที่สำคัญๆ ได้แก่เมืองโบราณสถาน
บ้านทุ่งเจ้า การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอพญาเม็งราย โรงพยาบาลอำเภอพญาเม็งราย
ประกอบไปด้วย 7 หมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งเจ้า หมู่ที่ 4 และหมู่ 15, บ้านสันหลวง หมู่ 8,

บ้านสันสามัคคี หมู่ 9, บ้านสันเชียงใหม่ หมู่ 10, บ้านทุ่งเจ้าเหนือ หมู่ 13 และบ้านทุ่ง
เจ้าใต้ หมู่ 18 **ทุนชุมชนและการจัดการความรู้ทุนชุมชน** ผลการศึกษาพบว่า
ทุนชุมชนในพื้นที่ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย มีการนิยาม
ความหมายและร่วมกระบวนการจัดการความรู้ทุนชุมชนจากการสำรวจและจัดเวที
ชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับผู้นำ
ทั้งที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติ ผู้รู้ และปราชญ์ชาวบ้าน ได้นิยามทุนชุมชน
ของตำบลแม่เปาว่า “ทุน” หมายถึงทรัพย์สิน และ “ทุนชุมชน” หมายถึงทรัพย์สินของชุมชน
ที่ประเมินค่าไม่ได้ ทั้งที่เป็นนามธรรม เช่น ความสามัคคี ความร่วมมือ ความซื่อสัตย์
สุจริต และเป็นรูปธรรม เช่น ความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การก่อตั้งกลุ่มจัดการ
ขยะ กลุ่มอาหารปลอดภัย วัฒนธรรมประเพณี ที่ผสมผสานของชุมชนตำบลแม่เปา
เป็นต้น โดยสามารถจำแนกรูปแบบของทุนชุมชนตำบลแม่เปาได้ดังนี้

(1) ทุนภูมิปัญญา หรือทุนความรู้ที่สั่งสมในตัวบุคคล และปราชญ์ชาวบ้าน
ที่สะท้อนถึงความเป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาชุมชน โดยถ่ายทอดและสืบทอดได้
โดยภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตำบลแม่เปา ได้แก่ ผู้รู้ด้านการจักสาน สล่ำ
หรือช่างด้านงานไม้ งานฝีมือของช่างทอผ้าทั้งผ้าฝ้ายแบบล้านนา และผ้าไหมแบบอีสาน
ผู้รู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ด้านการรักษาโรค (หมอผี : เคอะกั้ง) ซึ่งมีการสืบทอดผ่าน
ทางคติความเชื่อ รวมถึงฝีมืออันประณีตของปราชญ์ด้านการเขียนเทียนผ้าไหม เป็นต้น

(2) ทุนสังคม โดยหมายถึงความเป็นสังคมที่พึงประสงค์ของชุมชนตำบลแม่เปา
ความเป็นสังคมที่ดีงาม มีรากฐานมั่นคง สามารถพัฒนาสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งได้
โดยมีลักษณะเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับเครือข่ายไปจนถึงการแลกเปลี่ยน
เรียนรู้และการรวมกลุ่มของชุมชน รวมถึงการมีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีความพร้อม
ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัจจัยในการประกอบอาชีพและ
ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(3) ทุนทางจิตวิญญาณ ที่หมายถึงทัศนคติ ค่านิยมร่วมของชุมชน ซึ่งตำบล
แม่เปามีความพิเศษด้านวัฒนธรรมความเชื่อเพราะในพื้นที่มีกลุ่มคนที่มีความหลากหลาย
ทางชาติพันธุ์ ดังนั้นชุมชนตำบลแม่เปาจึงถือว่าเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย
4 กลุ่มชาติพันธุ์ที่ผสมผสานประเพณีวัฒนธรรมและการดำรงชีวิตอยู่อย่างลงตัว ได้แก่

กลุ่มคนล้านนา(ชาวเหนือ/คนพื้นเมือง) กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ และคน
อีสานอพยพ (ชาวอีสานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและกลุ่ม
บรรพบุรุษคนลาวจากสปป.ลาว) ซึ่งทุนทางจิตวิญญาณอันเป็นจุดร่วมของชุมชนแม่เปา
ได้แก่ความรัก ความสามัคคี และความร่วมมือ

กระบวนการจัดการความรู้ทุนชุมชน

กระบวนการจัดการความรู้ทุนชุมชน และการจัดการที่ยั่งยืนสู่การสร้างชุมชน
เข้มแข็งของตำบลแม่เปา อำเภอกงหรา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่าจากฐานด้านทุน
ชุมชนที่มีอยู่ของชุมชนตำบลแม่เปานั้น มีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
สนองต่อการดำรงชีวิต วิถีเกษตรกรรม และทรัพยากรทางการท่องเที่ยว อีกทั้งชุมชน
กำลังริเริ่มพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) รวมถึงตำบลแม่เปามีลักษณะ
ทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความน่าสนใจด้านการผสมผสานทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต
ภูมิปัญญา กิจกรรมทางสังคม และวัฒนธรรมประเพณี โดยการจัดการทุนชุมชนเหล่านี้
โดยการประสานพลัง และสร้างระบบคุณค่า สามารถส่งเสริมความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง
และเสริมสร้างการมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า การจัดการ
ความรู้ทุนชุมชนสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งนั้น มีฐานคิดการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ว่าชุมชน
เข้มแข็งของชุมชนตำบลแม่เปาต้องมีลักษณะเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning
Community) โดยมีการยกระดับองค์ความรู้จากตัวบุคคลหรือปราชญ์ชุมชนสู่สารสนเทศ
ชุมชน คือภูมิปัญญา ภูมิสังคม ทุนชุมชน ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งกับผู้อื่น
หน่วยงานภายนอกชุมชน และภายในชุมชน อันสามารถขับเคลื่อนให้ชุมชนตำบล
แม่เปามีการจัดการที่ยั่งยืนและเป็นชุมชนเข้มแข็ง

การจัดการชุมชนที่ยั่งยืนสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ในขั้นตอนการสรุปผลการวิจัย ได้เชื่อมโยงจากกระบวนการทั้งหมดของการวิจัย
ครั้งนี้ ที่ใช้รูปแบบการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยในระยะแรก
เป็นการสำรวจข้อมูลและรวบรวมทุนชุมชนในพื้นที่ตำบลแม่เปา จากนั้นจัดกระบวนการ
เวทีชุมชน สนทนากลุ่มในผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยมีขั้นตอนดังนี้

(1) ขั้นการศึกษาพื้นที่เป้าหมาย โดยนักวิจัยทำการสำรวจและประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เปา เพื่อนำเสนอโจทย์วิจัย และจัดเวทีชุมชนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาของชุมชน ได้ผลการวิจัยบริบทของพื้นที่ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

(2) ขั้นศึกษาบริบทชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย และศึกษาทุนชุมชนจากพื้นที่ 20 หมู่บ้านในตำบลแม่เปา

(3) ขั้นการประสานงานกับกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้รู้ และตัวแทนชุมชน เพื่อจัดเวทีชุมชนวิเคราะห์ทุนชุมชนตำบลแม่เปาร่วมกัน และเป็นการสร้างความเข้าใจร่วมเพื่อนำไปสู่การวางแผนการจัดการความรู้ทุนชุมชนตำบลแม่เปา

(4) ขั้นตอนการวางแผน เพื่อจัดการความรู้ทุนชุมชนตำบลแม่เปา รวมถึงเป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยเตรียมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเป้าหมายการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็ง ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย โดยสร้างกระบวนการค้นหา ตีความ จัดการ และกำหนดเป้าหมายร่วมสำหรับการจัดการที่ยั่งยืน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้สู่การสร้างชุมชนเข้มแข็ง

(5) ขั้นตอนการดำเนินงาน แบ่งเป็น 2 ส่วนหลักๆ คือ 1) เริ่มจากการศึกษาทุนชุมชนตำบลแม่เปาด้วยกระบวนการสำรวจ การสัมภาษณ์ และใช้กระบวนการกลุ่มดำเนินการจัดการความรู้ทุนชุมชนของตำบลแม่เปา จากนั้นมีการจัดเวทีชุมชนเพื่อความตระหนักในการเห็นคุณค่าของการจัดการความรู้ทุนชุมชนสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็ง เพื่อสร้างแนวทางการจัดการที่ยั่งยืน โดยมีการสนทนากลุ่มเพื่อการจัดการความรู้ทุนชุมชนสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืนอีกครั้งเพื่อนำสู่การปฏิบัติ โดยมีกระบวนการกลุ่มที่ร่วมมือกัน คิด และปฏิบัติทางคณะผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR)

(6) ขั้นตอนการติดตาม ประเมินผล การวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นติดตามและประเมินผลหลังจากที่ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ระยะหนึ่งแล้ว เป็นกระบวนการติดตามการจัดการความรู้ทุนชุมชน โดยสรุปบทเรียนการดำเนินงานในการร่วมมือแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการที่ยั่งยืน เพื่อเป้าหมายการเป็นชุมชนเข้มแข็งร่วมกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

สามารถสรุปผลของการจัดการความรู้ทุนชุมชนแม่ป้า ในด้านต่างๆ ที่กล่าวมา
แล้วนั้น นำสู่การจัดการชุมชนที่ยั่งยืนเพื่อส่งเสริมการสร้างชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะ ดังนี้

1) การจัดชุมชนที่ยั่งยืนของตำบลแม่ป้า ต้องมุ่งให้เกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) กล่าวคือ การที่ชุมชน มีการเรียนรู้ และรู้เท่าทันข่าว
ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการที่ชุมชนมีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ
อย่างสม่ำเสมอ

2) การจัดชุมชนที่ยั่งยืนของตำบลแม่ป้า ต้องสร้างกระบวนการที่เป็นชุมชน
จัดการตนเอง (Community Management) ด้วยระบบการบริหารจัดการในกิจกรรมที่
สำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการขององค์กรภายในชุมชน การ
ลงมือปฏิบัติตาม แผนงาน และมีการประเมินผล

3) การจัดชุมชนที่ยั่งยืนของตำบลแม่ป้า ต้องมีการร่วมมือของทุกภาคส่วนที่
จะผลักดันให้ตำบลแม่ป้าเกิดเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) กล่าวคือ ชุมชน
มีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ ซึ่งอาจหมายถึงความภาคภูมิใจ ความรัก ความห่วงใย ความรู้สึก
เป็นเจ้าของในชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันในชุมชน

4) การจัดชุมชนที่ยั่งยืนของตำบลแม่ป้า ต้องมีเป้าหมายก่อเกิดชุมชนที่มี
สันติภาพ (Peaceful) กล่าวคือ เป็น ชุมชนที่มีความสงบสุข และคนในชุมชนมีคุณภาพ
และมีคุณธรรม

สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า **ทุนชุมชนของตำบลแม่ป้า** ประกอบไปด้วย
ด้านกายภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ สังคมวัฒนธรรม และทรัพยากรมนุษย์ โดยสามารถ
อธิบายได้ว่าบริบทและภูมิสังคมของพื้นที่ตำบลแม่ป้าประกอบไปด้วยทุนชุมชน
ที่สามารถอำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ ซึ่งจะนำไปส่งเสริม
การจัดการที่ยั่งยืน อันตีความถึงความเข้มแข็งชุมชน และเกิดการปฏิบัติด้านการจัดการ
ความรู้ในชุมชน โดยสามารถอธิบายได้ว่าตำบลแม่ป้ามีลักษณะสภาพทางกายภาพ
ที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพหลัก
ของชุมชนที่เป็นการทำการเกษตรโดยมีแหล่งน้ำ ได้แก่ แม่น้ำสายสำคัญตามธรรมชาติ

อยู่จำนวนมาก รวมถึงแหล่งน้ำที่เป็นเทคโนโลยีการเกษตรในชุมชน อาทิ บ่อน้ำในพื้นที่ทำการเกษตร เหมือง ฝาย เป็นต้น แม้ว่าตำบลแม่เปาจะมีสภาพสังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท แต่ในชุมชนยังยึดถือประเพณีดั้งเดิมตามกลุ่มชาติพันธุ์ และยังคงมีอาชีพเกษตรกรรมเพาะปลูกเพื่อผลิตข้าวในการบริโภคเป็นอาชีพหลัก อีกทั้งในด้านการจัดการการปกครองชุมชน สอดคล้องกับการเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงราย ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์คนเมืองหรือล้านนา กลุ่มชาติพันธุ์อีสาน (ผู้ที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยรวมถึงกลุ่มคนลาวจากสปป.ลาว) กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ โดยแต่ละหมู่บ้านหรือกลุ่มชาติพันธุ์จะมีประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ และยึดถือปฏิบัติ แต่สามารถผสมผสานทางวัฒนธรรมในกิจกรรมทางบุญประเพณีต่าง ๆ ในระดับตำบล

กระบวนการจัดการความรู้ชุมชน และแนวทางการจัดการชุมชนที่ยั่งยืนของชุมชนตำบลแม่เปา เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงพัฒนาเพื่อนิยามความเป็นชุมชนเข้มแข็งร่วมกันของพื้นที่ต่างๆ หมู่บ้าน ซึ่งมีการสรุปผลการวิจัยตามทัศนะคนในว่า ชุมชนตำบลแม่เปาเข้มแข็ง ต้องเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านภูมิปัญญา ภูมิศาสตร์สังคม และทุนชุมชน ซึ่งจะสามารถเป็นแนวทางในการจัดการชุมชนที่ยั่งยืนและเข้มแข็งได้ โดยการวิจัยครั้งนี้ มีการจัดกระบวนการแบบมีส่วนร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย องค์การปกครองท้องถิ่นในพื้นที่ ตัวแทนผู้นำชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งสามารถสรุปผลการจัดการความรู้ทุนชุมชนแม่เปาเพื่อนำสู่การจัดการชุมชนที่ยั่งยืน และเป็นแนวทางบรรลุเป้าหมายการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประกอบไปด้วย 1) การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ 2) สร้างและส่งเสริมกระบวนการชุมชนจัดการตนเอง อย่างมีส่วนร่วมตั้งแต่ การวางแผน การจัดกระบวนการ การปฏิบัติ และการประเมินผล 3) อยู่บนฐานคิด การบูรณาการความร่วมมือทุกภาคส่วน ที่จะสร้าง"ชุมชนจิตวิญญาณ" อันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจคนในชุมชนที่แตกต่างจากค่านิยมชุมชน หรือศาสนา วัฒนธรรม เช่น ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความรัก ความสามัคคี เป็นต้น และ 4) การสร้างและก่อเกิดชุมชนที่มีความสงบสุข คนในชุมชนมีคุณภาพควบคู่ไปกับการมีคุณธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาการจัดการความรู้ทุนชุมชนเพื่อการส่งเสริมการจัดการที่ยั่งยืนของตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย สามารถสรุปได้ว่านิยามทุนชุมชนของตำบลแม่เปาได้แก่ ทุนภูมิปัญญาที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชุมชน อันสอดคล้องกับรูปแบบทุนชุมชนประเภททุนความรู้ และทุนสังคมที่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับเครือข่ายไปจนถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการรวมกลุ่มของชุมชน รวมถึงทุนทางจิตวิญญาณที่หมายถึงทัศนคติ ค่านิยมร่วมของชุมชน โดยชุมชนตำบลแม่เปาถือว่าเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม ซึ่งทุนทางจิตวิญญาณอันเป็นจุดร่วมของชุมชนแม่เปาได้แก่ความรัก ความสามัคคี ความร่วมมือในการเป็นพี่น้องชุมชนเดียวกัน ตลอดจนความตระหนักในความร่วมมือสร้างความเข้มแข็งชุมชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในนิยามของทุนชุมชนตำบลแม่เปานี้ล้วนมีความสัมพันธ์ของทุนภูมิปัญญา ทุนสังคมและทุนทางจิตวิญญาณ โดยสามารถวิเคราะห์ทุนชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา โดยสอดคล้องกับคำกล่าวของบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546, อ้างใน นิตยา ปุระระโท, 2558) ที่ว่า ในการวิเคราะห์ทุนทางสังคมจำเป็นต้องวิเคราะห์ควบคู่กับทุนทางวัฒนธรรม และมองว่าทุนทางสังคมคือความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในแนวราบและแนวตั้งระหว่างบุคคล สถาบัน และองค์กรทั้งในรูปแบบปัจเจก กลุ่ม เครือข่าย ค่านิยม และบรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ เช่นเดียวกับผลการศึกษาของณัชชา ศิริธนาร และอมรรัตน์ ทิพย์เลิศ (2556) ในประเด็นการนำทุนทางสังคมร่วมกับการปฏิบัติการและความคงอยู่ของหอกระจายข่าวสารชุมชนบางหลวง โดยความรู้เรื่องการปฏิบัติงานหอกระจายข่าวสารจากประสบการณ์และการเรียนรู้สามารถพัฒนาการทำงานอย่างเป็นระบบ มีแบบแผนด้วยการบูรณาการทุนชุมชนเข้ามาร่วมสนับสนุนการทำงานโดยประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมการบูรณาการทุนชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ในประเด็นการจัดการความรู้ทุนชุมชนและการจัดการที่ยั่งยืน ที่มีการถ่ายทอดและมีความหมายเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ของชุมชนเอง ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าความรู้เรื่องการปฏิบัติงานหอกระจายข่าวสารจากประสบการณ์และการเรียนรู้สามารถพัฒนาการทำงานอย่างเป็นระบบ มีแบบแผนด้วยการบูรณาการทุนชุมชนเข้ามาร่วมสนับสนุนการทำงานโดยประชาชนเข้ามามี

ส่วนร่วมการบูรณาการทุนชุมชน อาทิ ความรักและความสามัคคีเพื่อสร้างพลังให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง องค์กรชุมชนที่ทำงานเพื่อส่วนรวมต่างๆ เช่น กลุ่มผู้บำเพ็ญประโยชน์ บางหลวง กลุ่มสตรีพัฒนาอาสา กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรม ไทย-จีน กลุ่มผู้ประกาศรุ่นเยาวชน ฯลฯ เป็นแรงยึดเกาะเกี่ยวสายสัมพันธ์ระหว่างกัน จนเกิดองค์กรชุมชนทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมและเกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อการดำรงอยู่ของหอกระจายข่าวสารแบบมีส่วนร่วม เกิดจากระบบความสัมพันธ์ ของกระบวนการทุนทางสังคมที่เข้มแข็งอยู่บนความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางเศรษฐกิจ ที่รุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งด้วยการพัฒนาทุนชุมชน การสั่งสมทุนเพื่อการดำรงอยู่ ของหอกระจายข่าวสารตลาดบางหลวงให้กลับมาเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนและทุน ทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดและพัฒนาให้ดีขึ้นในปัจจุบันที่ทำให้เกิดชุมชนเข้ม แข็ง จากระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติและทุนทางวัฒนธรรมการพึ่งตนเอง ประกอบกับการสั่งสมความรู้ของผู้ปฏิบัติงานหอกระจายข่าวสารที่มีการถ่ายทอด ความรู้เชื่อมโยงการทำงานด้วยคำว่า “จิตอาสา” การสั่งสมทุนทางสัญลักษณ์มาอย่าง ยาวนานของหอกระจายข่าวสารที่แสดงบทบาทเพื่อธำรงรักษาความเข้มแข็งของชุมชน และเมื่อระดมทุนทางสังคมเข้ามาหนุนเสริมความเข้มแข็งให้แก่หอกระจายข่าวสาร ทำให้การดำรงอยู่ของหอกระจายข่าวสารมีความเข้มแข็งและตอบสนองความต้องการ ของชุมชน ทุนทางสังคมดังกล่าวมีความสอดคล้องกับทัศนะของบรูดีเยอ (ณัชชา ศิริธนาร และอมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2556) ที่กล่าวไว้เกี่ยวกับทุนทางสังคม คือ ทุนของ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมความมีน้ำมีนิตา ความเป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งสามารถ แปรเปลี่ยนเป็นความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมได้ ปริมาณของทุน ทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายความสัมพันธ์และปริมาณทุน

รวมถึงการขับเคลื่อนและจัดการทุนชุมชนสู่การพัฒนาชุมชนชนให้กลายเป็น ชุมชนเข้มแข็ง นั้นมีความสอดคล้องกับการใช้ทุนทางสังคมเพื่อการดูแลสุขภาพชุมชน ของกมลทิพย์ ชลังธรรมเนียม (2555) โดยได้กล่าวว่าการดูแลสุขภาพเป็นความรับผิดชอบ ของทุกคนของชุมชนและของสังคม การดูแลสุขภาพจึงเป็นภารกิจร่วมของทุกองค์กร ในชุมชน ได้แก่ 1) ภาคประชาชน องค์กรชุมชน กลุ่ม เครือข่าย 2) องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น และ 3) หน่วยบริการสุขภาพในพื้นที่ จึงเกิดกระบวนการนำทุนทางสังคม

มาเป็นทีมดูแลสุขภาพชุมชน โดยทุนทางสังคมต้องมาจาก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชน องค์กรชุมชน กลุ่ม เครือข่าย และหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ มาร่วมเป็น เครือข่ายในการดูแลสุขภาพชุมชน โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผล ประโยชน์ โดยอาศัยเวทีต่าง ๆ มาช่วยให้เกิดมีปฏิสัมพันธ์กัน เช่น การประชุมระดม สมอเพื่อจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพชุมชนระดับตำบล การศึกษาข้อมูลการเจ็บป่วย การจัดการเพื่อดูแลผู้ด้อยโอกาสในชุมชน เป็นต้น ซึ่งกระบวนการที่นำทุนทางสังคม มาเป็นทีมดูแลสุขภาพชุมชนนั้น พยาบาลชุมชนต้องใช้กลวิธีให้ทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้อง เห็นและตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมดูแลสุขภาพชุมชนโดยการเปิดเผยข้อมูล ปัญหาสุขภาพของคนในชุมชนที่แสดงปัญหาสุขภาพ บั๊จยเหตุ ทางออกในการดูแลสุขภาพ และการแก้ปัญหา ตลอดจนศักยภาพของคน (ทุน) ที่เป็นกำลังสำคัญในการ ดูแลสุขภาพร่วมกัน และกณทิกา สหายมิตร (2551) ผลการศึกษาทุนทางสังคมที่เสริม สร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกัวลม ตำบลบ่อทราย อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการดำรงอยู่ของทุนชุมชนที่เสริมสร้างชุมชนบ้านกัวลมประกอบด้วย 5 มิติ อันได้แก่ มิติทางด้านกิจกรรมและความร่วมมือ มิติทางด้านความสมานฉันท์ทางสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคม ความขัดแย้งและความรุนแรง มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย (Network) และมิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง

โดยสรุป การจัดการความรู้ทุนชุมชนสู่การจัดการที่ยั่งยืน และต่อยอดสู่ เป้าหมายในการสร้างชุมชนเข้มแข็งเป็นกลไกในการขับเคลื่อนสังคมแห่งการเรียนรู้ และจะทำให้ชุมชนมีความพร้อมในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลง และเสริมพลัง (Empower) ให้กับชุมชนตำบลแม่ป้ออย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้ต่อยอดในด้านการสร้างแนวทางการพัฒนา ศักยภาพผู้นำชุมชนด้านการจัดการทุนชุมชนสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็ง
2. หน่วยงานและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำผลการวิจัยด้านทุน ชุมชนไปใช้ในการวางแผน กำหนดทิศทางการทำงาน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล

แม่เปาสามารถนำข้อมูลทุนชุมชนไปกำหนดนโยบายการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็ง รวมถึงนโยบายในการนำทุนชุมชนไปใช้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่ในความรับผิดชอบได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง สามารถศึกษาวิจัยครั้งต่อไปโดยการนำทุนชุมชนมาจัดระบบเป็นสารสนเทศข้อมูล หรือต่อยอดนวัตกรรมทางสังคมด้านการจัดการชุมชนสู่ที่มีเอกลักษณ์ในแต่ละพื้นที่ ทั้งยังสามารถเชื่อมโยงรูปแบบกระบวนการสู่การวิจัยในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กมลทิพย์ ขลังธรรมเนียม. (2555). การใช้ทุนทางสังคมเพื่อการดูแลสุขภาพชุมชน. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า จันทบุรี*. 24 (1); 66-72
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2543). *การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ 21 เซ็นจูรี
- ณัชชา ศิริรัตนาร และอมรรัตน์ ทิพย์เลิศ. (2556). ทุนชุมชนการสั่งสมทุนเพื่อการดำรงอยู่ของหออกระจายข้าวสาร. *วารสารนิเทศสยามปริทัศน์*. 12 (13); 74-93
- นิตยา ปฐกะโทก. (2558). การสะสมทุนทางสังคมสู่การสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน. *วารสารวิถีสังคมมนุษย์*. 3 (2); 238-256
- ประเวศ วะสี. (2541). *ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคิมทอง
- . (2561). *ชุมชนเข้มแข็ง : หัวใจของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไทย*. เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษเวที Kick off สานใจสานพลังภาคีสนับสนุนปฏิรูปชุมชนเข้มแข็ง ครั้งที่ 1/2561 และพิจารณาร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างเสริมชุมชนเข้มแข็ง 3 พฤษภาคม 2561. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) นนทบุรี.

- พริ้งขจร ธารเสนา. (2559). *ทุนชุมชนที่สนับสนุนการจัดกองทุนสวัสดิการชุมชน: กรณีศึกษากองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านนา อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง*. รายงานการศึกษาด้านพัฒนาสังคม วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พัชรภรณ์ ชัยพัฒน์เมธี. (2561). *การพัฒนากระบวนการข้อมูลปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนวังกั๊ง อำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์*. วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย 10(2) : 263-276.
- ภณทิศา สหายมิตร. (2551). *ทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกือลม ตำบลบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการพัฒนา มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2552). *สังคมไทย : ลักษณะ การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนา*. ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.